

Љубомир ПОПОВИЋ /Београд/

СИНТАКСИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА МИХАИЛА СТЕВАНОВИЋА*

Овај реферат је посвећен синтаксичкој терминологији садржаној у другој књизи *Савремено̄ српскохрватско̄ језика* Михаила Стевановића и у његовој средњошколској *Грама̄ници српскохрватско̄ језика*. У реферату се најпре истиче значај Стевановићеве терминологије, затим се указује на неке њене аспекте и на крају се дају сугестије за њено модернизовање.

1. УВОД

Савремени српскохрватски језик Михаила Стевановића, као највећа граматица српскохрватског језика, и данас на научном плану представља књигу неопходну сваком лингвисти који се бави српскохрватским односно српским књижевним језиком; а на педагошком плану, то је књига која је, као универзитетски уџбеник, послужила за школовање многих генерација језичких стручњака и која се још увек користи као универзитетски уџбеник. А Стевановићева *Грама̄ника српскохрватско̄ језика* је навише пута издавани средњошколски уџбеник српскохрватског језика, и прештампава се и данас.

Ове две књиге садрже фонд граматичких термина који представља завршну и репрезентативну верзију наше традиционалне граматичке терминологије у њеном белићевском виду, актуелне и данас и у лингвистичким истраживањима и у настави језика. Ова терминологија се по ауторству дате верзије може означити као *Стевановићева грама̄ничка терминологија*. Тај назив заслужује и због њеног значаја јер се фонд граматичких термина садржан у Стевановићевим грама̀тикама може сматрати нашом актуелном

* Израду овога рада финансирало је Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије у оквиру пројекта 1748: *Терминолошка стандардизација лингвистичко̄ описа савремено̄ српско̄ језика*.

референцијом *граматичком терминологијом*, тј. оном на коју се мисли било да се ради о језичким истраживањима или о настави граматике.

Један од најважнијих делова Стевановићеве граматичке терминологије чини синтаксичка терминологија, о чијем богатству најбоље сведочи регистар од 18 страна, односно 36 стубаца, на крају друге књиге *Савременог српскохрватског језика*. То је – ако се изузме област реда речи – потпуна традиционална синтаксичка терминологија, са одговарајућим дефиницијама и примерима. Зато Стевановићеву синтаксичку терминологију треба у пуној мери искористити за израду наше савремене синтаксичке терминологије. То, наравно, подразумева инвентарисање, опис, анализу и оцену Стевановићеве, и уопште традиционално-белићевске, терминологије. Један прилог томе треба да буде и овај реферат.

2. ДВЕ ВЕРЗИЈЕ СТЕВАНОВИЋЕВЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Кад је реч о Стевановићевој граматици, у научним круговима се обично мисли на *Савремени српскохрватског језика*. Но пре ове књиге, штампане 1964 (И том) и 1969 (II том), била је објављена, 1951. год., *Грамаџика српскохрватског језика за више разреде гимназије*. Дакле, треба водити рачуна да постоје две верзије Стевановићеве граматике, а то значи и синтаксе: краћа, намењена средњим школама, и шира, намењена студентима и научној јавности.

Ове две синтаксе су, дакле, различитог обима и намене, што се одражава на обим терминолошког фонда у њима и на начин дефинисања садржаја термина. При том, ова разлика није увек у корист веће граматике. Тако у *Грамаџици српскохрватског језика* постоји подела реченица (по садржини) на потврдне и одричне (ГСХЈ: 275) и показује се однос те поделе према подели на обавештајне, упитне и узвичне; док у *Савременом српскохрватском језику* нема поделе на потврдне и одричне реченице, него се само у оквиру излагања о упитним реченицама узгред говори о одричним реченицама и њиховом односу према упитним и обавештајним реченицама (ССХЈ, II: 7). Исто тако, о међусобним (зависним и напоредним) односима зависних реченица више се говори у *Грамаџици српскохрватског језика* (ГСХЈ: 304–305), и на прикладнијем месту (одељак: „Међусобни однос простих реченица у сложеној”), него у *Савременом српскохрватском језику* (ССХЈ II: 796–797), у коме је ова проблематика узгред додирнута на крају одељка о саставним реченицама.

За систематизацију терминологије важно је и то да се не подудара ни састав и распоред синтаксичког градива у овим граматицама. А посебно треба истаћи дискрепанцију у једној од битних синтаксичких класификација – подели реченица по саставу, што се, наравно, одражава и на дефинисање значења кореспондентних термина. Наиме, у *Грамаџици српскохрватског језика* рече-

нице се по саставу деле на просте, проширене и сложене (ГСХЈ: 276), а у *Савременом српскохрватском језику* на просте и сложене (ССХЈ II: 22).

Једном речју, стално треба узимати у обзир и једну и другу граматику (водећи рачуна о разликама у њиховој намени и хронолошком приоритету).¹

3. ШТА СПАДА У СИНТАКСИЧКУ ТЕРМИНОЛОГИЈУ

Кад је реч о Стевановићевој синтаксичкој терминологији, и синтаксичкој терминологији уопште, поставља се питање: шта она обухвата? А то питање је најтешње повезано са питањем: шта је (све) предмет синтаксе? Синтакса се, наиме, може схватити у ужем смислу – као наука о реченици (најједноставније речено) односно о реченицама и синтагмама, дакле јединицама које превазилазе реч. То одговара Стевановићевој сажетој и закључној дефиницији синтаксе у *Савременом српскохрватском језику* (цит. бр 1) и одређењу предмета граматике и њених дисциплина у *Грамаџици српскохрватског језика* (цит. бр 2):

(1) Једном речју, предмет синтаксе су реченице (ССХЈ II: 2).

(2) Реченица, синтагма, реч и глас су језичке јединице од којих свака има своју природу и своје особине, чије проучавање је предмет сваке науке о језику. То је и предмет граматике. А према томе да ли проучава гласове, речи или *зрује речи и реченице*, ми граматику делимо на фонетику, морфологију и *синтаксу* (ГСХЈ: 29; курзив је додат).

То међутим, не одговара разрађеним дефиницијама у *Грамаџици српскохрватског језика* (цит. бр. 3) и *Савременом српскохрватском језику* (цит. бр. 4):

(3) Синтакса се бави проучавањем реченице и њезиних делова. Она утврђује међусобне односе реченица и реченичних делова, *јојединих речи* и група речи (синтагми), проучава *сва њихова значења, њихове функције и њихово међусобно слагање* (ГСХЈ: 273; курзив је додат).

(4) Синтакса је, кратко речено, наука о реченицама, о њиховим деловима и њиховим везама у којима се јављају и о међусобним односима, као *и о раз-*

¹ Још једна појава о којој треба водити рачуна јесте постојање различитих издања исте књиге. То илуструје замена термина *зрађење речи* термином *творба речи* у првој књизи *Савременог српскохрватског језика* (у регистру је остао термин *зрађење речи*).

личийим облицима речи у којима се оне с одређеним функцијама у реченици ујоћиребљавају. (ССХЈ II: 2; курсив је додат).

Ту су у предмет синтаксе јасно укључене и речи и њихови облици у оном аспекту који се тиче њихове употребе у реченици, њиховог значења, функције и слагања. А може се радити и о употреби у синтагмама; уп. за падеже:

(5) А бројне функције падежа, поготову правих падежа, огледају се у синтагмама. Другачије казано, синтакса падежа у српскохрватском и њему сродним језицима огледа се у синтагмама (ССХЈ II: 159).

О томе Стевановић и експлицитно каже:

(6) [...] поједини лингвисти [се] још споре око питања да ли је употреби речи и њихових облика, посебно употреби падежа, место у морфологији или у синтакси. Код нас је још од Ђ. Даничића и Ф. Миклошића, па и у свим практичним школским књигама, учење о овој области језика увршћивано у синтаксу (ССХЈ II: 159).

(7) Облици речи посматрани у реченици, где имају своје функције и где свагда стоје у вези с другим речима [...] неоспорно морају бити предмет синтаксичких проучавања (ССХЈ II: 160–161).

Ово мишљење – које је М. Стевановић детаљно образложио у раду „Предмет синтаксе у описној (нормативној) граматизи“² – свакако треба прихватити, што значи да синтаксичка терминологија треба да обухвати и термине који се односе на употребу речи и њихових облика у реченицама и синтагмама.³

Остаје још једно питање: у Стевановићевим граматикама, а и иначе, у обради синтаксичке проблематике непрестано се јављају термини као што су именица, придев, глагол итд., номинатив, генитив, датив итд., једнина и множина, мушки, женски, и средњи род, презент, перфекат, футур итд., дакле термини који су већ уведени и дефинисани у оквиру врста речи и њи-

² Објављено у зборнику *Реферати са заседања Међународне комисије за изучавање граматичке структуре словенских језика*, Београд: САНУ, стр. 73–87 (и 88–89).

³ Како је Стевановић посматрао предмет синтаксе, показује и структура одговарајућих делова његових граматика. При том треба истаћи да се ни у том погледу граматике не подударају (в. даље).

хових граматичких категорија.⁴ Као термини неопходни за опис синтаксе (што је пре свега условљено чињеницом да се реченице формирају од речи одређених врста и подврста, са одређеним класификационим категоријама и у одређеним граматичким облицима), и овакви термини свакако спадају у синтаксичку терминологију. Али се ту ради о синтаксичкој терминологији у ширем смислу. Зато би ове термине – водећи рачуна и о њиховој употреби у реченицама – ипак требало проучавати и дефинисати у склопу термилошке и појмовне области која се тиче врста речи и њихових категорија; а у оквиру изучавања синтаксичке терминологије требало би се пре свега бавити оним терминима који се тичу употребе врста речи и њихових облика у реченицама (и синтагмама), као што су називи за различита значења падежа и глаголских облика и др.

Да ово питање ипак није једноставно решити, показују следеће разлике између приказа синтаксе у *Грамаџици српскохрватског језика* и у *Савременом српскохрватском језику*. Наиме, у *Грамаџици српскохрватског језика* питања глаголског рода и вида су укључена у морфологију, а у *Савременом српскохрватском језику* – и у морфологију и у синтаксу. Затим, у *Грамаџици српскохрватског језика* прво долази синтакса просте и сложене реченице, па делови посвећени синтакси врста речи, падежа и глаголских облика, а у *Савременом српскохрватском језику* је градиво које се тиче падежа и глагола и њихових облика изложено после синтаксе просте, а пре синтаксе сложене реченице. Треће, у *Грамаџици српскохрватског језика* постоји и синтакса именица, придева, заменица и бројева (под насловом: *Речи и њихови облици*), после које долазе делови под насловом: *Именски облици и њихова значења и употреба* и *Значење и употреба глаголских облика*; у *Савременом српскохрватском језику* обрађена је само синтакса облика (именичких и глаголских) речи.⁵

4. ОРГАНИЗАЦИЈА СТЕВАНОВИЋЕВЕ СИНТАКСИЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

За систематизацију синтаксичких термина и одговарајућих појмова и за њихове дефиниције важно је уочити да се термини и појмови који спадају у област граматике означене називом синтакса⁶ могу груписати у већи број

⁴ У нашим граматикама то је обично део морфологије у ужем смислу (промена речи).

⁵ У обе граматике су обрађени и проблеми везани за употребу облика конгруентних речи, али у оквиру синтаксе (просте) реченице.

⁶ Стевановићеве дефиниције овог појма наведене су у цитатима бр.1, 3 и 4. Овде се неће разматрати подела синтаксе (која се разликује у школској и универзитетској).

међусобно повезаних ширих и ужих (под)области односно термилошко-појмовних система. Те области су:

Обласи реченице као најмање завршене комуникативне целине. Ту је основни термин реченица, без других квалификација.⁷ Овај термин именује општи (генерички) појам у овој подобласти и служи као језгро за нове термине којима се именују појмови настали поделом реченица (1) по садржини (укључујући потврдност–одричност) и (2) по саставу: (1) обавештајне, упитне и узвичне реченице, и додатно: потврдне и одричне,⁸ односно (2) просте и сложене (или просте, проширене/просте проширене и сложене).

Обласи њросијих реченица (као опозита сложеним) обухвата неколико подобласти:

- *Обласи реченице* (=субјекатско-предикатска реченице) као *јосебне конструиције*. Реченица је композитна целина, а генерички назив за њене делове је реченични члан/део односно члан/део реченице, са поделом на главне и зависне реченичне чланове (детерминативе, одреднице).⁹ У прве спадају субјекат, са даљом поделом на граматички и логички субјекат, и предикат, са даљом поделом на глаголски (прост и сложен), именски и прилошки; а у друге – одредбе и допуне разних типова и дистрибуција.

- *Обласи синтагми* (*џруја речи*), за коју је генерички појам синтагма. Синтагме се даље деле по синтаксичком односу (зависном и напоредном/независном) на детерминативне/зависне и на напоредне/ копулативне/независне. Прве се, по функцији зависних чланова, деле на одредбене и допунске, а по врсти речи управног члана, на именичке, глаголске итд. По саставу, синтагме се деле на просте и сложене и шире и уже. За зависне синтагме као целинске појмове везани су појмови њихових чланова/делова – управних/главних и зависних/споредних (одредбених или допунских).

- *Обласи специјалних њијова њросијих реченице*, где се јављају одговарајући термини као што су: реченице са неизреченим главним деловима,

тетској Стевановићевој граматици; уп. т. 2) нити питање одређивања садржаја и обима појма синтаксичка јединица.

⁷ Стевановићева дефиниција је: „За нас је реченица најмања потпуна говорна јединица (а она је то и за друге синтаксичаре), речима казано суђење (мисао, воља или осећање) настало везом двају појмова и обележено посебном интонацијом” (ССХЈ II, 4).

⁸ Ова друга подела се у ствари тиче свих простих реченица. А у вези са реченицама које имају комуникативну функцију, то је секундарна кодификација; другим речима, ради се о подели обавештајних, упитних и узвичних реченица на потврдне и одричне. Дакле, пуни термини би били: *јотврдна обавештајна реченица, одрична обавештајна реченица* итд.

⁹ Коментаре у вези са том поделом видети у т. 5.

реченице без субјекта, безличне реченице, реченице са безличном конструкцијом, непотпуне реченице (формално и апсолутно непотпуне реченице, одн. искази).

- *Обласӣ конџруенције*, са терминима конгруенција (само тај термин постоји у регистру)/слагање, и врстама конгруенције/слагања (по облику и по значењу; у роду, броју, падежу, лицу).

- Недостаје област распоређивања реченичних и синтагматских чланова, јер нема одељка о реду речи.

- *Обласӣ сложених реченица*. Термин сложена реченица служи као је-згро за термине напоредно-сложена/независно-сложена и зависно-сложена реченица. Област сложене реченице обухвата неколико подобласти:

- *Обласӣ најоредних реченица*, са терминима за уже типове по значењу (по типу напоредног односа): саставне (копулативне), супротне (адверзативне), раставне (дисјунктивне) итд., а и по облику: [синдетске] и асиндетске.

- *Обласӣ зависних реченица*, са терминима: главна и зависна реченица и терминима за типове зависних реченица: изричне (декларативне), намерене (финалне), односне (релативне) итд. Постоје и даље класификације: изричне (у ширем смислу) обухватају и вољне (волунтативне), које се даље деле на императивне и жељне, и зависно-упитне реченице; условне реченице се деле на реалне, потенцијалне и иреалне; итд. У вези с неким реченицама се јављају и посебни термини (нпр. у вези са изричним – посредни/индиректни и непосредни/директни говор; у вези са погодбеним – уводница/протаза и закључница/аподоза). Сем тога, у неким случајевима се јављају и поделе везане за функцију (нпр. субјекатске и објекатске, атрибутске и апозитивне односне реченице и др.) и за модалност (нпр. индикативне и модалне изричне реченице).

- *Обласӣ расјоређивања реченица*, важна за правописну проблематику (интерпункцију), са терминима као што је ред/распоред реченица (природни ред реченица и реченична инверзија) и уметнуте и накнадно додате реченице (и реченични делови).

*Обласӣ синџаксе речи*¹⁰ и њихових облика, која обухвата:

- *Обласӣи синџаксе именица, њридева, заменица и бројева*, које су, како је већ раније речено, обрађене у оквиру синтаксе само у *Грамаиџици срџскохрваиџског језика*, али не и у *Савременом срџскохрваиџском језику*.

- *Обласӣ синџаксе њадежа*, где се јављају разни термини за (независне и зависне) падеже класификоване и супкласификоване по својим

¹⁰ Овде треба истаћи три ствари: (1) под речима треба подразумевати само конституентске речи, не и помоћне; (2) не ради се само о речима, него и о (зависним) синтагмама које су од њих формиране и о предлошко-падежним конструкцијама; (3) и област конгруенције би могла да буде смештена у ову област.

значењима (и употребама), нпр. посесивни, партитивни и аблативни генитив, а у оквиру посесивног – субјекатски и објекатски, квалитативни, темпорални итд.

• *Обласи синџаксе глагола*. Ова област обухвата три уже области: (1 и 2) *обласи глаголског вида и глаголског рода* (које не постоје у *Грамаици српскохрватског језика*), са разним класификацијама глагола,¹¹ од којих већина може да се смести (и) у морфологију, како је то учињено у *Грамаици српскохрватског језика* и у првој књизи *Савременог српскохрватског језика*; и (3) *обласи синџаксе глаголских облика*, где се јављају разни термини настали класификацијом глаголских облика по значењу односно употреби: индикативни, релативни, модални, квалификативни, гномски презент, перфекат, футур итд.

Ови термини и појмови се поглавито тичу синтаксичких јединица, њихових типова и њихове структуре и базирани су на систематској обради, поделама, дефиницијама и илустрацијама¹² тих појава. Но њима треба додати многобројне термине односно појмове везане за описивање и тумачење значења, функције, дистрибуције структуре и форме синтаксичких јединица (поред оних везаних за врсте речи и њихове категорије, за реченичну прозодију и за интерпункцију). Уместо исцрпног и систематског инвентара и описа, ево један број примера таквих термина (нису навођене све варијанте) односно појмова: предикативност / реченичност; напоредни / независни (саставни, супротни итд.) и зависни однос = однос напоредности / независности и однос зависности, напоредност / независност и зависност (синтаксичка и семантичка), паратакса и хипотакса; супротност (права супротност и неподударност); изузетна неједнакост; месно, временско, начинско итд. значење; посесивно, партитивно и аблативно значење; временски период говорења; лични став; индикативно, модално, квалификативно, резултативно, гномско значење / употреба;¹³ доживљена радња; именичка, придевска, прилошка функција / (служба / употреба); субјекатска, објекатска итд. функција / служба односно функција / служба субјекта, објекта итд.; везничка функција / функција везивања; управни глагол; разне семантичке класе глагола (безлични глаголи, глаголи непотпуног значења, модални глаголи, глаголи давања, глаголи говорења, мишљења и

¹¹ Уместо поделе глагола на активне, медијалне и *пасивне*, боље је говорити о активним и медијалним глаголима, који могу, што се тиче категорије глаголског стања, бити употребљени у активу и, кад су прелазни, у пасиву (уп. активни глагол *хвалиши* : *биши хваљен* и медијални *волеши* : *биши вољен*).

¹² Примери којима се илуструју синтаксичке појаве представљају у ствари својеврсне остензивне дефиниције.

¹³ Означаваче се и као употреба.

осећања чулима, глаголи и изрази унутарњег расположења итд.);¹⁴ корелатив; попривдељивање; синдетизам и асиндетизам; временски, узрочни, концесивни итд. везник; сложена везничка ознака; предлошко-падежна веза и предлошко-генитивна итд. веза.¹⁵

5. МОДЕРНИЗАЦИЈА СТЕВАНОВИЋЕВЕ СИНТАКСИЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Наведени приказ показује колико је Стевановићева синтаксичка терминологија, односно традиционално-белићевска терминологија у Стевановићевој верзији, богата и разубуђена и сведочи о томе да она представља основу за актуелни рад на терминолошкој стандардизацији у области синтаксе. Наравно, искоришћавање белићевско-стевановићевског терминолошког наслеђа подразумева не само његово проучавање и опис него и уочавање одређених недостатака и празнина. Ту се, с једне стране, ради о директним и индиректним последицама почетне поставке традиционалне синтаксе – да је реченица мисао исказана речима,¹⁶ као и о недовољно консеквентном увођењу појма синтагме у дотадашњи традиционални приступ; а с друге, о занемаривању појединих области синтаксе (ред речи) и недовољно разрађеној анализи неких синтаксичких појава. Овome треба додати и да се данас постављају много строжи захтеви у погледу прецизности и систематичности лингвистичког описа и дефинисања лингвистичких појмова него што је то био случај пре неколико деценија. А не треба сметнути с ума ни да је Стевановићев циљ био израда описне, нормативна и педагошке граматике, а не терминолошког приручника.

Најважнији проблеми везани за обраду и систематизацију лингвистичких појава, а самим тим и за одређивање садржаја одговарајућих термина, јесу следећи:

- Не раздваја се појам реченице као комуникативно завршене синтаксичке целине и реченице као предикатске конструкције (разлика која је касније експлицирана терминима као што су исказ и клауза, реченица у ширем и ужем смислу или комуникативна и предикатска реченица).
- У вези с тим је и проблем поделе реченица по саставу, где би требало консеквентно раздвојити поделу реченица на једнопредикатске и вишепре-

¹⁴ Термин одрични „прелазни” глаголи (ГСХЈ: 362 и ССХЈ II: 205 и 206), уместо прелазни глаголи у одричном облику, свакако је омашка.

¹⁵ Овде треба посебно уочити генеричке термине и појмове (синтаксички однос, значење, функција/служба, употреба и сл.), као и постојање глагола, придева, па и прилога деривационо повезаних са именицама.

¹⁶ Уп. „...” и реченица је одавно добила приближно тачну дефиницију, по којој је то мисао исказана речима” (ССХЈ II, 2).

дикатске целине, тј. поделу на просте и сложене реченице, и поделу простих реченица према томе да ли се у њима јављају зависни чланови или не, тј. поделу на непроширене и проширене просте реченице. Другим речима, требало би потпуно избацити хибридну трочлану поделу на просте, просте проширене (простопроширене) и сложене реченице.

- Нема генеричког термина за обавештајне, упитне и узвичне (предикатске) реченице, који би ове реченице супротставио зависним реченицама. Могуће решење би било да се ове реченице означе као *независне*, чиме би се истакло да оне саме могу да образују комуникативно завршену целину („могу да стоје саме”), а уз то би овај термин, заједно са опозитним термином *зависне реченице*, указивао на постојање ширег система предикатских реченица. Међутим, ово решење је блокирано (редундантном) употребом термина *независне реченице* као синонима термина *најоредне реченице*.

- Трочлану поделу реченица по садржини (тј. комуникативној функцији) требало би, с једне стране, разрадити (најупадљивије је одсуство заповедних реченица као посебне врсте) и систематски везати за формална обележја. А с друге стране – треба наћи одговарајућу класификацију засновану на присуству или одсуству узвичности. Овај проблем се види у претварању почетне двочлане поделе (обавештајне и упитне реченице) у трочлану (обавештајне и упитне и узвичне реченице); уп.:

(8) Реченице као језичке јединице, исто као и језик у целини, служе за комуникацију међу члановима људског друштва. Општење се врши на тај начин што један члан друштва нешто другима саопштава, или друге пита за нешто. А и саопштавање и тражење обавештења питањем врши се каткад у јачем узбуђењу, у емоцији, афекту. Реченице, дакле, садрже или обавештење или питање. И према томе што садрже, тј. према ономе што се реченицама казује, оне могу бити обавештајне или упитне. Али ако је, било обавештење било питање, изречено у јачем узбуђењу и подигнутим тоном, узвикивањем, за такве реченице кажемо да су узвичне. Реченице, значи садрже: обавештење, питање или какво изузетно узбуђење. И према тој садржини су тројаке: обавештајне, упитне и узвичне (ССХЈ II: 6).

- Један проблем је везан за тзв. реченичне чланове и њихово рангирање: субјекат и предикат се посматрају као главни, а објекат, разне врсте прилошких одредби, атрибут и сл. као зависни реченични чланови. Таква концепција је реликт из предбелићевског приступа синтаксичком опису, који се није служио појмом (зависне) синтагме, него су све функционалне јединице у оквиру просте реченице биле третиране као њени чланови, и то исказани једном (пунозначном) речи. При том су субјекат и предикат били главни реченични чланови, а остали – зависни (споредни) реченични чланови или додаци (додаци субјекту, предикату или другим додацима). За

разлику од оваквог приступа, који се може означити као адјунктски (= додатни), у белићевском приступу, који се може означити као синтагматски, само би субјекат и предикат требало сматрати реченичним члановима (без квалификације: главни); а раније зависне реченичне чланове (додатке) требало би посматрати искључиво као зависне синтагматске чланове, или прецизније речено – као зависне чланове зависних (тј. одредбених или допунских) синтагми. На тај начин би јасније дошле до изражаја разлике између одговарајућих конструкција (реченице и синтагме) и избегло би се да се објекат, атрибут и сл. одређују и као реченични и као зависни синтагматски чланови, као што је то случај у *Савременом српскохрватском језику*.

• Мешања адјунктског и синтагматског приступа јавља се и при дефинисању реченичних чланова исказаних зависном синтагмом. То најбоље илуструје дискусија о субјекту на стр. 22–23 петог издања друге књиге *Савременог српскохрватског језика*. Ако се као пример узме једна од наведених реченица: *Немирна река хучи* (курзив је Стевановићев), може се рећи да се субјектом сматра и сама именица *река* (адјунктски приступ) и цела синтагма *немирна река*, у којој је именица *река* њен управни члан (синтагматски приступ); док је *немирна* зависни члан синтагме *немирна река*, дакле део субјекта (синтагматски приступ), али и одредба субјекта *река*, односно субјекатска одредба (адјунктски приступ). Додатна тешкоћа за стандардизацију терминологије јесте увођење термина (нема их у регистру): *субјекатски* или *субјективски* и *предикатски* или *предикативски*.¹⁷ А као друга илустрација свођења субјекта и предиката на управну реч синтагме може се навести следећи цитат:

(9) Свака поједина реченица, према томе, има само два дела, субјекатски и предикатски, без обзира на то да ли је састављена *само од субјекта и предиката*, или *уз њих има мањи или већи број других речи* (ГСХЈ: 282; курзив је додат).

Дакле, као пандан зависним синтагматским члановима, који се и даље посматрају (и) као реченични чланови, субјекат и предикат, овако дефинисани, у ствари су не само реченични чланови него и управни чланови зависних синтагми односно субјекатског и предикатског скупа.

• Појам зависне синтагме употребљава се у два значења: као двочлана (бинарна) конструкција, која се реализује као одредбена или допунска синтагма, или као конструкција коју чине управни члан и све његове одредбе и

¹⁷ У *Грамањници српскохрватског језика* (стр. 282) говори се о субјекатском и предикатском делу реченице (в. и цит бр. 9).

допуне, што подразумева да се ту ради о две или више (суперпонованих) синтагми у првом смислу. Прво значење илуструје дефиниција:

(10) Зависна реч и реч коју ова одређује или допуњава чине једну синтаксичку јединицу, скуп речи синтаксички повезаних означавањем једног појма који зове­мо [*зависном*] *синџаџмом* (ССХЈ II: 153).

као и анализа реченице *Сва ња деца су за доручак добивала шољу чаја и кришку хлеба.*, где се издвајају две допунске синтагме: *добивала су за доручак* и *добивала су шољу чаја и кришку хлеба*¹⁸ (ГСХЈ: 282–283). Друго значење илуструје следећа дефиниција и анализа:

(11) Одредбена је она синтагма у којој једна реч, или више њих, одређује другу реч; Такве су синтагме: *свесно* радништво, *ваши храбри* батаљон, *сва ња* деца, *сива* светлост, *дебели кадифени* вео на *јрозору* и *сџално* је био повучен (ГСХЈ: 283; разред је додат).

Ту се као синтагме, поред двочланих (*свесно радништво*, *сива свейлост*, *сџално је био јовучен*), наводе и оне са два и више зависних чланова: *ваши храбри баџаљон*, *сва ња деца* и *дебели кадифени вео на јрозору*.¹⁹

• Није успостављен функционални паралелизам речи и синтагми, с једне, и зависних реченица, с друге стране. Другачије речено, зависне реченице нису укључене у структуру предикатских реченица, нити у структуру зависних синтагми (пре свега односне реченице). Од тога има неких изузетака, нпр. приликом описивања субјекта (у оквиру синтаксе просте реченице); уп.:

(12) Па не само скупови речи него и целе реченице могу бити субјекти других ширих реченица. Таква је већ напред навођена реченица:

Ко на брдо ак' и мало сџоји, / више види но онај јод брдом (П. П. Његош, Горски вијенац) (= *Сџајалац на брду више види од онога шџо се налази јод брдом*) [...] (ССХЈ II, 33–34).

Наравно, да би се зависне реченице трети­рале као реченични односно синтагматски чланови, требало би сасвим другачије конципирати поделу на

¹⁸ Појава напордне синтагме овде није релевантна.

¹⁹ Зато би поред поделе на одредбене и допунске (и просте и сложене) зависне синтагме, требало да постоји и подела на двочлане и вишечлане, а код ових других би, поред термина *одредбене* и *дојунске* требало да постоји и термин *одредбе­но-дојунске* или *комбиноване*.

просте и сложене реченице, а синтагму посматрати као спој управног члана и одредби и допуна, а не као спој (групу) речи.

- Услед подвајање синтаксе на синтаксу просте и синтаксу сложене реченице, нема ни уопштавања која би на теоријско-методолошком и терминологичком плану објединила напоредне конструкције (напоредне синтагме и напоредносложене реченице).
- Синтаксички опис је – сем одељака о подели реченица по садржини и о зависним реченицама – поглавито концентрисан на обавештајне реченице. Зато су зависни и напоредни односи међу зависним реченицама само скицирани.²⁰
- Недостаје терминологија везана за распоређивање синтаксичких јединица („ред речи”). Но још важније је да се концепција предикатске структуре (заснована на субјекатско-предикатској конструкцији) усклади са чињеницом да српскохрватски односно српски књижевни језик спадају у тзв. језике са слободним редом речи, што захтева да се као чланови (предикатске) реченице третирају предикат (као синтаксички центар реченице) и све пермутабилне јединице везане за њега.

* * *

Дакле, белићевско-стевановићевску терминологију треба детаљно проучити и приказати, указујући на њене добре стране, али и на недостатке и на начине на које се она може побољшати и модернизовати. На тај начин ће та терминологија остати не само наслеђе него *живо* наслеђе, које не треба замињивати неким радикално другачијим приступима и терминологијама.

ИЗВОРИ ЦИТАТА

ГСХЈ: М. Стевановић, *Грамаџика српскохрватског језика за школе средњеџ образовања*, десето издање, Цетиње: Обод, 1983 [1951].

ССХЈ II: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II. *Синџакса*, пето издање, Београд: Научна књига, 1989 [1969].

²⁰ Као што је речено у т. 2, о овим питањима треба консултовати обе Стевановићеве граматице. 2.

Ljubomir POPOVIĆ /Belgrade/

MIHAILO STEVANOVIĆ'S SYNTACTIC TERMINOLOGY

Summary

This paper deals with the syntactic terminology used in the second volume of Mihailo Stevanovic's *Modern Serbo-Croatian Language* and in his *Grammar of the Serbo-Croatian Language* for high school students. In the first part of the paper the importance of Stevanovic's terminology is stressed, in the next part some of its aspects are considered, and in the last part suggestions are made for its modernization.